

КОМУНІКАЦІЯ І СУЧАСНИЙ СУСПІЛЬНО- ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Навряд чи хто замислювався над феноменальними властивостями мови, що полягають у формуванні саме людського у людині. Перше слово дитини як і перший її крок назавжди закарбовуються в пам'яті її батьків. Тільки “перебуваючи у мові”, (М.Хайдеггер) маленька людина може відтворити себе як особистість, пройшовши нелегкий шлях засвоєння рідної мови, а з нею – світ загальнолюдської культури. Саме у мові дитина поступово з'ясовує власну співпричетність до світу подібних собі.

Підхід до визначення мови як особливої “духовної енергії” репрезентує її як багатоаспектний потенціал, що володіє творчою, духовною, інтелектуальною та іншими функціями. Це означає, що сутність мови полягає в “акті перетворення світу в мислення” (В.фон Гумбольдт). Мислення, що не обходиться без мови як формальної причини, конститує світ в безперервній процесуальності оформлення невизначеного чуттєвого матеріалу

до ступеня розвитку світу. Відбувається перехід від простого світу чуттів до світу споглядання і уявлення.

Отже, мова виступає світом “розсічення дійсності” у відповідності зі своєю конструктивною функцією і світом семантики кодів - символів, - вважає німецький філософ Е.Кассілер.

Етнолінгвістичні дослідження Е.Сепіра і Б.Уорфа ілюструють таке положення, постулюючи фундаментальність мови як “каркаса вказування”, що задає онтологічну схему свідомості.

Картина світу формується у напрямку, підказаному етнічною мовою, що є “засобом утворення ладу в просторі” (М.Фуко). Таким чином, розщеплення світу на речі, властивості і відношення є продукт мови. Така ідея спостерігається в працях У.Куайна, М.Хайдеггера, Б.А.Фохта, Л.Вайсгербера, М.Фуко. “В царині мови відкривається багатоскладовість елементів і взаємозв’язків. Вони підлягали врахуванню, проте не були приведені до зв’язку... Подібне врахування завжди ведеться з розрахунку на приведення взаємоприналежних елементів до єдності, але не здатне вивести цю єдність на світ” [1, 264], – зазначив М.Хайдеггер, тим самим підкресливши слабкість раціональних аргументацій в охопленні мовного феномена.

Навряд чи можна заперечити субстанційний характер мови, що виявляється в зосередженні у ній “цивілізаційних цінностей етносу” (П.Рікер).

Отже, мова є унікальним інтегративним кодом, що пов’язує свідомість індивіда з цілим свого народу, раси, до якої він належить, всього людського роду. Життя індивіда безпосереднім чином відтворюється в живому спілкуванні. Духовний розвиток людини можливий лише завдяки мові.

Апріорна (позадосвідна) сутність мови, яка отримує все більше прихильників серед лінгвістичної та філософської еліти, залишається нерозгаданим феноменом Божественного у людині – здатності мовити.

Тривала мовна ізоляція, наслідками якої є значне емоційне та інтелектуальне відставання, є свідченням людинотворчого характеру мови.

Дитина може отримати історичний, культурний та інтелектуальний досвід, необхідний для її існування лише шляхом активного спілкування. Діти, позбавлені живого безпосереднього спілкування є потенційними носіями деформованих характерологічних рис. Наприклад діти, які в силу незвичайного перетину обставин провели перші роки свого життя серед тварин. Нічого людського не можна було виявити в цих відшуканцях, коли вони знову потрапляли до людей. Американський нейрофізіолог Хосе Дельгадо назвав їх чудовиськами з обмеженим числом корисних інстинктів, почуттів та повною відсутністю інтелекту. Такої радикальної думки дотримується видатний філософ, психолог С.Л.Рубінштейн, акцентуючи увагу на творчу функцію мови, як функцію сприйняття розвитку інтелектуальних та емоційних здібностей.

Таким чином, з усією очевидністю можна констатувати, що мова є сукупністю духовних сутнісних сил людини, сутністю розуміння світу. В просторі сучасних комунікативних процесів виникає проблема порушення етнічного (природного) балансу функціонування мови.

Продовження філософського та лінгвістичного аналізу мови і мовлення як основи функціонування соціальної пам'яті є перспективою усунення деформації комунікації, що виникає на фоні потужного смислового потоку, продукovanого засобами масової інформації і низьким рівнем загальної мовної культури. Схрещення мов, порушення природньо-функціонального балансу етнічних мов, тенденція до монологічності (закритості) суб'єкта під тиском інформативного потоку – все це є факторами, що, безумовно, впливають на певні ділянки свідомості, пов'язані з мовленням і мисленням. Засилля “штучної” несвободної комунікації руйнує інтелектуальний капітал нації. Відбувається “стирання” профеноменального змісту свідомості, порушення зв'язку у її внутрішній логіці і співвіднесеному з нею життєвому світі. Активна дія інформативних засобів, свавілля ненормативної лексики змінюють інтерсуб'єктивну структуру комунікації. Такий тип комунікації призводить до того, що утворені у такий спосіб смисли, тяжіють над свідомістю, нав'язуються їй. Реальні

суспільні процеси у зв'язку з цим демонструють перетворення людини на інструмент “колективного засліплення”, річ, об'єкт маніпуляції. Звуження інтерсуб'єктивної відкритості до діалогу суб'єкта з екраном сприяє формуванню інформативного конформізму. Це виражається у відсутності життєвої необхідності ставити питання і самостійно відшукувати на них відповіді, тобто мислити. Занурення свідомості в додаткові смисли загрожує втратою особистості власної цілісності: формується фрагментарна свідомість, яка фрагментарно відтворює зв'язки зі світом. Така свідомість є однією з форм людського відчуження, що панує у сфері комунікативної свободи – фундаментальної засади феномену людського розуміння. Інакше кажучи, мова йде не про “небажання розуміння”, а про потенційну його неможливість у повній мірі. “Криза” живого спілкування через заміщення новітніми інформативними засобами, що останнім часом демонструють не кращі зразки рефлексії, не може не відтворитися на загальній духовній ситуації.

Розуміння, яке не розуміє власного суб'єкта, – це мертва розумова діяльність, - вважає П.Рікер. Особливу небезпечність при цьому становить визрівання фанатизму і насильства у різних формах, оскільки “насильницький розум не усвідомлює власного носія як гармонійну нормативним законам особистість” [2, 46].

Творчість відомого німецького філософа О.-Ф.Больнова присвячена вихованню комунікативними засобами Ефективність педагогічного процесу зростає в духовному спілкуванні, що відбувається на фоні справжнього взаєморозуміння учня і учителя. Це передбачає відкритість обох учасників аргументації. Чи є така комунікація реальною? На думку О.-Ф.Больнова реальність її цілком залежить від особистісних внутрішніх якостей вихователя, що шляхом комунікації виводить “назовні”, формує і вдосконалює приховані в його учнях паростки загальнолюдських цінностей. Таке спілкування учня і вихователя є “зустріч”, яка є справжньою подією життєвого шляху дитини, точка відліку у її здатності переживати вищі емоції, аналізувати, виражувати, мислити...

Таким чином, спілкування з комп'ютером, телеекраном, позбавлене зворотнього зв'язку запитання-відповідь, не вирішує

проблематики гармонійного співіснування людини зі світом.

Такі потужні прогресистські форми інтелектуального накопичення є тією небезпечною ілюзією поверхні, яка поступово дається взнаки. Орієнтація на збереження цінностей, що серед інших набуває прожву “комунікативної свободи”: відвертого спілкування, однакового шансу взяти участь у розмові всім учасникам аргументації, оздоровлення етнічної мови на фоні обов’язкової її нормативності, - все це є підвалинами збереження етнічних ментальних структур.

Ідея свободної комунікації є актуальною для наукових, виховних й навчальних процесів, вирізняючись джерелом особистісного розвитку. Мета філософії комунікації – “скинути пути з продуктивної сили комунікації” (Ю.Хабермас). Принципи свободної комунікації, очищеної від додаткових смислів, позбавляють мислення стереотипності, акцентуючи на буттєвій активності суб’єкта. Така активність суб’єкта виокремлює його як ідентичність у світі множинності подібних собі.

Сферу комунікативної взаємодії видатна німецько-американська мислителька Ханна Арендт називає “громадським простором появи” – загальним світом, що робить можливим сприйняття мовлення і дії з різних точок зору. Ідентичність людини опосередкована мовленням і дією у формі співпричетності з мовленням і дією інших. Унікальність суб’єкта найбільш яскраво висвітлюється з появою його в публічній сфері, в той час як втрата такої можливості означає втрату ідентичності людини. Особистість, яка не входить в публічну сферу, позбавлена реальності, яку їй надає той факт, що вона почута іншими. Ідентифікація, що складається на фоні “мережі людських відносин”, відбувається як громадський простір.

“Простір громадський появи” відтворюється як друге, духовне народження людини. Творча ініціатива завжди починається з внутрішньої ініціативи виявити свою унікальність серед інших.

Факт здатності людини мислити і мовити тотожний факту здатності до дії, що є умовою людської свободи, яка потенційно містить в собі результати людських діянь. Без мовлення і дії як визначальних сутностей людини світ втрачає унікальність

суб'єкта. Якщо існування позбавлених унікальностей самототожних сутностей було б можливим, людина б відтворювалась як річ, що передбачена, або як об'єкт маніпуляції.

Таким чином, вищезокреслене дозволяє вважати "свободну комунікацію" засадовим положенням консенсуса, що в цілому ряді філософських постулювань обґрунтовується як форма морально-здорового суспільства. Досягнення консенсуса – це та нитка Аріадни, яка є інтерсуб'єктивним узгодженням і доланням конфліктів. Формування справжньої особистості, позитивно спрямованої на досягнення інтерсуб'єктивного порозуміння починається з шкільної дискусії, з повсякденної комунікації, очищеної від нашарувань, скерованих шкільними наставниками. Позитивний зміст такого виховання повинен продовжитись і в аудиторіях вищої школи і, обов'язково, відтворитись в соціальному просторі, в якому активність і цілісність суб'єкта проявляється у відстоюванні власної точки зору в її обов'язковій узгодженості з іншими учасниками аргументації. Як відомо, досягнений таким шляхом консенсус є одним із критеріїв соціальної істини, справедливості. Формування такої цілераціональної активності суб'єкта відбувається лише на фоні вихованих і закріплених практикою світоглядкових принципів свободної комунікації.

Література

1. Хайдеггер М. Бытие и время. Статьи и выступления. Пер. с нем. – М., 1993.
2. Рікер П. Навколо політики: Пер. з фр. – К., 1995.